

İslâm Hukukunda Hayvan İstismarı Suçu ve Cezası

İbrahim İLHAN

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu
Dr., Presidency of Religious Affairs High Board of Religious Affairs
Ankara/TÜRKİYE

makrizi@hotmail.com.tr | orcid.org/0000-0001-6461-8887

Öz

Allah, mahlûkatı yaratmış ve yaşam hakkı tanımıştır. İnsanın canını ve malını koruma altına aldığı gibi hayvanatın da varlığını koruma altına almıştır. Bu bağlamda hayvanlara karşı merhametli ve şefkatli olmayı emretmiş; onların dövülmelerini, tutsak edilmelerini, istismar edilmelerini yasaklamıştır. Bu yasağa rağmen insanoğlu, bazen fitratına uygun olmayan davranışlar sergileyebilmiştir. Bunun bir sonucu olarak hemcinsine şiddet ve istismarda bulunduğu gibi kendi dışındaki varlıklara da bunu reva görmüştür. İstismar kavramı çok geniş bir anlam alanına sahip olup hem maddi hem de manevi istismarı kapsamaktadır. Hayvanata karşı işlenen maddi istismarın başında hayvanın cinsel olarak istismar edilmesi gelmektedir. Hayvanın cinsel olarak istismar edilmesi İslâm hukukunda genel hatlarıyla suç işleyen kimseye verilecek ceza, istismara uğrayan hayvanın durumu ve istismara uğrayan hayvan şayet eti yenen hayvanlardan ise etinin yenilip yenilemeyeceği konuları olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. İslâm hukukçuları cinsel olarak istismarda bulunan kimseye verilecek ceza konusunda; mutlak anlamda ölüm, şayet kişi muhsan ise recm; değilse celde veya tazir olmak üzere ilgili cezalardan birinin verileceğini söylemişlerdir. Bu konuda farklı görüş serdetmelerinin temel nedeni konu hakkındaki rivayetlerin farklılığıdır. Konuya riva yet merkezli yaklaşan müctehitler, farklı içtihatlarda bulunmuş ve farklı sonuçlara

Geliş/Received: 08.07.2024 | **Kabul/Accepted:** 27.12.2025 | **Yayın/Published:** 30.06.2025

Atıf/Citation: İlhan, İbrahim. “İslâm Hukukunda Hayvan İstismarı Suçu ve Cezası”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 45 (Haziran 2025), 135-154./İlhan, İbrahim. “Animal Abuse Crime and Punishment in Islamic Law”. *Journal of Islamic Law Studies* 45 (June 2025), 135-154.

<https://doi.org/10.59777/ihad.1512659>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© İbrahim İLHAN | CC BY-NC-ND 4.0 International

varmışlardır. Bu içtihatlardan mutlak manada ölüm ile had cezasını savunan âlimlerin azınlıkta kaldığı, tazir cezasını öngören yaklaşımın ise âlimlerin çoğu tarafından tercih edildiğini söyleyebiliriz. Cinsel istismara uğrayan hayvanın durumu konusunda ise hayvanın kesilmesi/öldürülmesi gerekir, kesilmesi/öldürülmesi gerekmez, eti yeniyorsa kesilmesi gerekir; aksi durumda gerekmez şeklinde üç yaklaşım ortaya konmuştur. Bu üç yaklaşımdan kesilmesi/öldürülmesi gerekir, görüşünün âlimlerin çoğu tarafından tercih edildiğini söyleyebiliriz. Bu üç görüşten hayvanın dahlinin bulunmadığı bir meselede cezalandırılmasını doğru bulmadığımızdan hayvanın kesilmesi/öldürülmesi gerekmez yaklaşımının daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Öte yandan şayet istismara uğrayan hayvan, eti yenen hayvanlardan ise kesilir ama eti yenmez, şeklindeki yaklaşıma da katılmadığımızı belirtmek isteriz.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Had, Kısas, Tazir, Hayvan, İstismar.

Animal Abuse Crime and Punishment in Islamic Law

Abstract: Allah created all beings and granted them the right to live. Just as He protects human life and property, He also safeguards animals and commands compassion toward them. Despite these directives, humans have at times engaged in behaviors contrary to their nature, including acts of violence and abuse against animals. Among the various forms of abuse, sexual exploitation of animals is a particularly severe violation. This study examines the issue of sexual abuse of animals from an Islamic legal perspective. Although such discussions may be regarded as sensitive, the reality of such violations necessitates scholarly inquiry. A review of the literature reveals a lack of comprehensive studies on the subject. Therefore, this study aims to explore how Islamic jurists have addressed the issue and the conclusions they have reached. Islamic law categorizes this issue under three main aspects: the punishment for the perpetrator, the status of the abused animal, and whether its meat remains permissible if it is an edible species. Islamic jurists have presented varying opinions on the appropriate punishment, ranging from capital punishment and stoning to discretionary penalties (ta'zir), depending on the circumstances. The diversity of views stems from the differences in related narrations. Most scholars favor ta'zir over the more severe penalties. Regarding the fate of the abused animal, three perspectives exist: it must be slaughtered/killed, it does not need to be slaughtered/killed, or it should only be slaughtered if its meat is otherwise edible. While the dominant view favors slaughtering, this study argues against punishing the animal for an act in which it had no agency. The discussion concludes by presenting the preferred opinion and its reasoning within the framework of Islamic jurisprudence.

Keywords: Islamic Law, Hadd, Retaliation, Ta'zir, Animal, Abuse.

Giriş

İslâm'da insan, eşref-i mahlûkat kabul edilmiş¹ ve diğer varlıklar ona musahhar kılınmıştır.² Buna paralel olarak insanın diğer canlılara karşı sorumlulukları da ön plana çıkarılmış ve onlara karşı şefkatli ve merhametli olma başlıca sorumlulukları arasında zikredilmiştir. Bu bağlamda merhamet etmeyene merhamet edilmeyeceği ifade edilmiş³; hayvana eziyet etmek, işkencede bulunmak veya hayvanı istismar etmek büyük günahlardan sayılmıştır. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Eğer takva sahibi gençler, beli bükülmüş yaşlılar, süt emen çocuklar, yayılıp da otlanan hayvanlar olmasaydı, belalar sel gibi üstünüze dökülecekti"*⁴ ve *"Allah, hayvana işkence (müsle⁵) edene lanet etmiştir."*⁶ mealindeki hadisleri bu hususa mesnet teşkil etmektedir.

İslâm, insanın haklarını koruma altına aldığı gibi hayvanların da haklarını koruma altına almıştır. Hayvana karşı işlenen her türlü haksızlığın dünyevî olduğu gibi uhrevî cezası da vardır. Nitekim Hz. Peygamber bir kediyi hapsederek açlıktan ve susuzluktan ölmesine yol açan bir kadının bu yüzden cehennemlik olduğunu haber vermiştir.⁷ Aynı şekilde susuzluktan helak olacak bir köpeğe su veren kişinin cennetlik olduğunu bildirmiştir.⁸ Onun, hayvana merhamet etmenin Allah'ın rahmetine vesile olacağını bildirmesi, hayvanı kulağından tutup sürükleyen bir kimseyi uyarması gibi pek çok örneğinin bu bağlamda zikredilmesi mümkündür. Hatta bu hassasiyetin, kesime götürülen hayvanlar hakkında da gösterildiğine şahit olmaktayız.⁹

Hz. Peygamberin bu tavsiyeleri doğrultusunda İslâm medeniyetinde hayvan haklarının korunmasına önem verilmiş ve bu amaçla hisbe teşkilatına görev verilmiştir.

¹ el-İsrâ 17/70.

² "Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratandır." el-Bakara 2/29; "Allah'ın, göklerde ve yerde bulunan şeyleri hizmetinize verdiğini, nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze bolca serdiğini görmez misiniz?" Lokmân 31/20.

³ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Zühreir b. Nâsir en-Nâsir (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Edeb", 27 (No. 613).

⁴ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, nşr. Târik b. Avzillâh (Kâhire: Dâru'l-haremeyn, ts.), 7/134 (No.7085); Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Muhammed 'Abdülkadir 'Atâ (Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1424/2003), 4/38 (No. 6390).

⁵ Müsle; başklarına ibret olsun diye düşmanın kulak, burun vs. uzuvlarını kesmek anlamında kullanılan bir terimdir. Bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2005), 428.

⁶ Bk. (لَعَنَ اللَّهُ مَنْ مَثَلَ بِالْحَيَوَانِ.) Ebû 'Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. 'Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, nşr. 'Abdülfettâh Ebû Gudde (Haleb: Mektebü'l-matbüâtî'l-İslâmiyye, 1406/1986), "Dahâyâ", 40 (No.4442).

⁷ Buhârî, "Müsâkât", 10 (No. 2365).

⁸ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Şahihi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrût: Dâru'ihyâ't-türâsi'l-'Arabî, 1392/1972), 14/241.

⁹ Bk. Yahya Solmaz, *Güncel Meseleler Işığında Kurban* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 165-166.

Bu bağlamda muhtesiplerin, hayvan sahiplerinden hayvanlarını gereği gibi yemlemeyenlere veya onlara eziyet edenlere çeşitli cezalar vereceği ifade edilmiştir.¹⁰

İslâm'da hayvan hakları önemsendiği gibi onlara karşı işlenen suçlara da dikkat çekilmiştir. Nitekim hadis kaynaklarında hayvanlara karşı işlenen birçok suçtan bahsedilmiştir. Hayvanın canlı iken hedef tahtası haline getirilmesi, dövülmesi, vücudunun dağlanması, dövüştürülmesi, haddinden fazla yük taşıtılması, aç ve susuz bırakılması ve istismar edilmesi bu suçlardan bazılarıdır.

Hayvana karşı işlenen suçlardan biri de hayvanın cinsel olarak istismara uğramasıdır. Dinen ve ahlaken telin edilen böyle bir fiilin hukuken de bir karşılığının bulunduğu izahtan varestedir. Konu, güncel kaynaklarımızda yeterli bir şekilde ele alınmadığından alanla ilgili bir araştırmanın gerekliliğine ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda konunun İslâm hukuku çerçevesinde ele alınmasının faydalı olacağı mülahaza edilmiştir. İlgili mesele, hayvana yönelik haksız fiillerin bazıları zikredildikten sonra ele alınacak daha sonra istismara yönelik rivayetler ile mezheplerin fikhî yaklaşımları şeklinde incelenecektir.¹¹

1. Hayvana Yönelik İşlenen Suçlar

İslâm dini bütün mahlûkata karşı şefkatli ve merhametli olmayı teşvik etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) “*Şefkat ve merhamet göstermeyene, şefkat ve merhamet edilmez*” buyurmuştur.¹² Diğer bir hadis-i şerifte ise “*Yeryüzündekilere merhamet etmeyene gökyüzündekiler merhamet etmez*”¹³ demiştir. Rivayette geçen yeryüzünde bulunanlar ifadesi sadece insanı değil; başta insan olmak üzere hayvanatı, nebatatı hatta cemadatı da kapsamaktadır. Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetinde de hayvanlardan bahsedilmiştir. Bu çerçevede Kur’an’da yirmi sekiz hayvan adı zikredilmiş;¹⁴ yüz on

¹⁰ Yahya Solmaz, *İslâm’da Yönetim Hukuku el-Ahkâmü’s-sultâniyye Yürütme ve Yargı Kurumları* (Ankara: Kitabe Yayınları, 2023), 309-310.

¹¹ İslâm’da hayvan hakları konusunda güncel çalışmalar için bk. Ahmed ‘Ubeyd el-Kubeysî, *Hukûku’l-hayvân ve’r-rıfku bih fi’ş-şeria’ti’l-İslâmiyye* (b.y.: el-Câmia’tü’l-İslâmiyye bi’l-Medîneti’l-Münevvire, 1396/1976), 33; ‘Ammar Kemâl Muhammed Menâ’, *Ahkâmü’l-hayvân fi’l-fikhi’l-İslâmî* (Filistin: Câmia’tü’l-necât el-vatanîyye, 1420/2000); Sabri Erturhan, “Hayvan Öldürme ile İlgili Fikhî Hükümler”, *Bilimname* 17/2 (2009), 97-121; Ülfet Görgülü, “İslâm Hukukunda Hayvan Hakları ve Hayvana Karşı Sorumluluklarımız”, *Hayvan Etiği*, ed. M. İhsan Karaman vd. (İstanbul: İsar Yayınları, 2019), 82.

¹² Buhârî, “Edeb”, 27 (No. 613).

¹³ Ebü’l-Kâsım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, thk. Hamdî b. Mecîd es-Selefi (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994), 2/355, (No. 2497).

¹⁴ Adil Bor, *İslâm’da Hayvan Hakları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 29.

dört surenin yedisine hayvan ismi verilmiştir.¹⁵ Diğer bazı ayetlerde ise hayvanın yaratılış maksadı şöyle ifade edilmiştir:

*Eti yenen büyük ve küçükbaş hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için soğuktan koruyucu şeyler ve başka yararlar vardır, ayrıca onlardan beslenirsiniz. Onlarda akşamları otlaktan getirirken, sabahları otlatmaya salıverirken size sergiledikleri bir güzellik de vardır. Bu hayvanlar ancak kendinizi fazlasıyla yorarak ulaşabileceğiniz bir beldeye yüklerinizi taşır. Kuşkusuz rabbiniz çok şefkatli, çok merhametlidir. Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır.*¹⁶

Yukarıdaki ayet-i kerimelerde Yüce Allah, “en‘âm” olarak ifade ettiği hayvanatı kendisinin yarattığını, onlardan insanın faydalandığını, yük vb. taşıma faaliyetlerinde kullanıldığını açıkça ifade etmiştir. Bununla birlikte insanın kimi zaman hayvanlara karşı haksız fiillerde bulunduğu da bir vakiadır. Nitekim Semûd kavminin, bir dişi deveyi öldürmesi buna örnek olarak zikredilebilir. Yüce Allah, Kur’an-ı Kerim’de Semûd kavminden bahsederken onlara bir mucize ve imtihan olmak üzere kayadan çıkarılan ve kendilerinin sorumluluğuna verilen dişi deveyi öldürmelerinden dolayı helak ettiğini bildirmiştir.¹⁷ Hz. Peygamber de karınca, bal arısı, kurbağa, örümcek kuşu ve hüdhüd (ibibik) kuşunun öldürmesini yasaklamıştır.¹⁸ Bütün bunlar, hayvana karşı işlenen haksız fiillerin ipuçlarını vermektedir. Şimdi de hayvanlara yönelik bazı haksız fiillere değinelim.

1.1. Hayvanın Yüzünün Dağlanması ve Hayvanın Tokatlanması

Yüz, hem insan hem de hayvan için maddeten ve manen korunması gereken en önemli uzuvlardan biridir. Nitekim bu konuda hadis kaynaklarında şu rivayet geçmektedir. Câbir’in rivayet ettiğine göre, yüzü dağlanmış bir merkep Hz. Peygamber’in yanından geçti. Hz. Peygamber, “Onun yüzünü dağlayana Allah lanet etsin”¹⁹ buyurdu. Nevevî, hayvanların yüzünü dağlamanın haram olduğu konusunda âlimlerin icma

¹⁵ Adnan Koşum, *İslâm Hukukunda Hayvan Hakları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlar, 2018), 46.

¹⁶ en-Nahl 16/5-8; el-Hac 22/36-37.

¹⁷ el-A‘râf 7/73-77; Hûd 11/64; eş-Şuarâ 26/155-157; Cafer-i Sadık’tan rivayet edildiğine göre hayvanın sahibi üzerinde altı hakkı vardır. Gücü üstünde yük taşıtmaması, hayvanın sırtındayken uzunca sohbet edilmemesi, indiğinde yemeni vermesi, yüzü dağlamaması, yüzüne vurmaması, uğradığında suyunu vermesi. Bk. Eymen el-Mûsevî el-Âmilî, *Hukûku’l-hayvân fi’l-İslâm* (Beyrût: Dâru’l-hâdî, 2004), 1/35.

¹⁸ Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî, *Müsned*, thk. Eymen ‘Alî Ebû Yemanî (Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1416/1996), 2/228.

¹⁹ Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi‘u’s-sahih*, thk. Muhammed Fuad ‘Abdül-baki (Beyrût: Dâru ihyâi’t-turâsi’l-Arabî, ts.), “Libâs ve z-zîne”, 29 (No. 2117).

ettiklerini nakletmektedir.²⁰ Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber'in, hayvanın yüzüne tokat atmayı yasakladığı bildirilmiştir.²¹

1.2. Hayvanın Tutsak Edilip Hedef Tahtası Haline Getirilmesi

Cahiliye Dönemi'nde uygulanan kötü âdetlerden biri de hayvanın hedef tahtası haline getirilip öldürülmesidir.²² Enes b. Mâlik'in torunu Hişâm diyor ki; dedem Enes'le birlikte Hakem b. Eyüb'ün evine gitmiştik. Bir topluluğun tavuğu hedef tahtası haline getirip ok fırlattıklarını görünce dedem onlara Resulullah'ın hayvanın hedef tahtası haline getirilmesini yasakladığını haber verdi.²³

1.3. Hayvana Lanet Okunması

İnsana lanet edilmeyeceği gibi hayvana da lanet edilemez. Nitekim Hz. Peygamber Ensar'dan bir kadının huysuzlanan devesine lanet ettiğini iştirince bundan rahatsızlık duymuş: *"Devenin üzerindeki eşyayı alın ve onu serbest bırakın. Çünkü o, lanete uğramış bir devedir."* buyurmuştur. Yaşanan olayı rivayet eden 'Amr diyor ki: *"Lanet edilen o devenin hiç kimsenin kendisine ilişmeden insanlar arasında serbestçe dolaştığını görür gibiyim."*²⁴ Yine Hz. Peygamber'in, öten horoza lanet eden bir kişiyi gördüğünde onu uyardığı ve *"Ona lanet etme, çünkü o namaza çağırıyor"*²⁵ dediği rivayet edilmiştir. Tüm bu örnekler Hz. Peygamber'in konuya ilişkin hassasiyetini açıkça ortaya koymaktadır.

1.4. Hayvana İşkence Edilmesi

İslâm, insana ve hayvana yönelik yapılacak her türlü işkenceyi yasaklamıştır. Konuyla ilgili sahâbeden 'Abdurrahmân, babasından şunu nakletmektedir: Günün birinde Hz. Peygamberle yolculuğa çıkmıştık. Hz. Peygamber, def-i hacet için yanımızdan ayrıldı. O sırada iki yavrusu olan serçeye benzer bir kuş gördük, kuşun iki yavrusunu aldık. Bunun üzerine kuş tüylerini bizlere kabartmaya başladı. Hz. Peygamber o esnada geldi ve bizlere *"Yavrularının alınması nedeniyle bu kuşu kızdıran kimdir? Yavrularını geri verin"* dedi. Daha sonra yakılmış bir karınca sürüsü gördü, bizlere bunu kimin yaktığını sordu.

²⁰ Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, 14/97.

²¹ Müslim, "Libâs ve'z-zîne", 29 (No. 2116).

²² Bk. 'Âmilî, *Hukûku'l-hayvân*, 1/165.

²³ Müslim, "es-Sayd vez-zebâih", 12 (No:1956); Başka rivayetlerde içinde ruh bulunan canlıyı hedef tahtası haline getirmeye lanet olsun denmiştir. Bk. Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, thk. İsmâuddin es-Sebâbetî (Mısır: Dârü'l-hadîs, 1413/1993), 8/98.

²⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/147; Âlimler, Hz. Peygamberin devenin serbest bırakılmasının başlıca hikmetlerinden birinin de hem lanet okuyan kadına hem de çevredekilere hayvana lanet edilmesi durumunda bunun cezasız kalmayacağını göstermek isteği olduğunu söylemişlerdir. Bk. 'Âmilî, *Hukûku'l-hayvân*, 1/93.

²⁵ Ebû 'Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, thk. Şu'ayb Arnaud vd. (b.y.: Mûessesetü risâle, 1421/2001), 28/263 (No.17034).

Bunu bizim yaptığımızı kendisine haber verince şöyle buyurdu: “*Ateşle ancak ateş sahibi (Allah) azap eder.*”²⁶ Yine sahabeden Ebü’l-Derdâ’nın ölüm esnasında devesine, “*Beni rab-bine şikâyet etme; çünkü ben sana işkence etmedim.*” dediği rivayet edilmiştir.²⁷

1.5. Hayvanın Dövüştürülmesi

Hayvana acı, elem ve ıstırap veren her türlü fiil yasaklanmıştır. Âlimler; horoz, deve, koç gibi hayvanları dövüştürmek suretiyle bundan zevk alınmasını faydasız bir uğraş olarak değerlendirmişlerdir.²⁸ Ayrıca İbn ‘Abbâs, hayvanların dövüştürülmesini yasakladığına dair Hz. Peygamber’den rivayette bulunmuştur.²⁹

1.6. Hayvanın Aç Bırakılması, Gücünden Fazla Yük Taşıtılması

İnsan kendi ihtiyaçlarını karşıladığı gibi sahip olduğu hayvanların da başta yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu konuda duyarlı davranmış, hayvanı aç ve susuz bırakan ya da ona gücünün üstünde yük taşıtanları uyarmıştır.³⁰ Bir seferinde açlıktan karnı sırtına yapışmış bir deveyi görünce “*Bu ağzı, dili olmayan hayvan konusunda Allah’tan korkun*”³¹ buyurmuştur. Diğer bir rivayette ise Ensar’dan birinin devesini aç ve susuz bıraktığını haber alan Hz. Peygamber’in deveyi sakinleştirdikten sonra deve sahibine Allah’tan korkmasını, hayvanı aç, susuz bırakmaması gerektiğini söylediği nakledilmiştir.³²

1.7. Hayvanın İstismar Edilmesi

Hayvana yönelik işlenebilecek en kötü fiillerden biri de hayvanın istismar edilmesidir. Bu istismar, beddua etme, lanet okuma şeklinde sözlü olabileceği gibi dövme, işkence etme ve konumuzla ilgili olarak cinsel istismar şeklinde fiziki de olabilir. Hayvana karşı işlenen istismar türlerinden biri de hayvanın cinsel olarak istismar edilmesidir. Bu fiil dinen, ahlaken ve hukuken asla tasvip edilemez. Dinen bu davranış haram, örfen ahlaksızlık, hukuken de suçtur. Bu suça hukuk sistemleri çeşitli cezalar

²⁶ Ebü’l-Hasen Nûrüddîn ‘Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Mirkâtü’l-mefâtih şerhu Mişkâtü’l-mesâbih* (Beyrût: Dâru’l-fikr, 1422/2002), 6/2314 (No. 3542).

²⁷ Şihâbüddîn Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Hüseyin b. ‘Alî b. Reslân, *Şerhu süneni Ebî Dâvud*, thk. Halid b. Ribât vd. (Mısır: Dâru’l-felâh, 1437/2016), 11/250 (No. 2567).

²⁸ Ebü’l-‘Ulâ Muhammed ‘Abdurrahmân b. ‘Abdirrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü’l-ahvezi* (Beyrût: Dâru’l-kutubî’l-ilmîyye, ts.) 5/599.

²⁹ Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, 8/98.

³⁰ Hz. Peygamberin (sallallâhu aleyhi ve sellem) üç veya daha fazla kişinin tek bir hayvana binmesini yasakladığına dair rivayetler bulunmaktadır. Buradaki yasaklamanın gerekçesi de hayvanın gücünün üstünde yük yüklenmesi gösterilmiştir. Bk. Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, 7/287 (No. 7512).

³¹ İbn Reslân, *Şerhu süneni Ebî Dâvud*, 11/207 (No. 2548).

³² İbn Reslân, *Şerhu süneni Ebî Dâvud*, 11/207 (No. 2548-2549).

öngörmüştür. İslâm hukukçuları da bu fiili suç kapsamında değerlendirmiş; ancak cezanın türü konusunda ihtilaf etmişlerdir.

2. İslâm Hukukunda Hayvan İstismarına Yönelik Öngörülen Cezalar

İslâm'da hayvan istismarı yasaklandığı gibi buna dönük bazı cezalar da ön görülmüştür. Bu cezaların detaylarına geçmeden önce İslâm hukukunda kabul edilen ceza türlerine kısaca yer vermemiz isabetli olacaktır.

İslâm hukukunda cerîme/suç, Allah Teâlâ'nın had ve tazir cezalarıyla işlenmesini yasakladığı hukuka aykırı fiiller olarak tanımlamıştır.³³ İslâm ceza hukukunda suçların tasnifine ilişkin doktrinde genel kabul gören ayırım ise cezaların ağırlığına göre yapılmış olan had, kısas ve tazir suçları ayırımıdır.³⁴

1. Had: Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, miktar ve keyfiyeti nasla belirlenmiş cezaî müeyyideleri ifade eder.³⁵ Had cezasını gerektiren suçlar zina, kazif (zina iftirası), içki içme, hırsızlık, hirâbe (eşkıyalık), ridde (dinden dönme), bağı (yönetime başkaldırma) şeklindedir.³⁶

2. Kısas: Kasten yaralama, sakat bırakma ve öldürme olaylarında suçlunun, işlediği fiile denk bir ceza ile cezalandırılmasına kısas denir. Kısas canda (kısâs fi'n-nefs) ve uzuvda (kısâs mâ dîne'n-nefs, kısâs fi'l-etrâf) olmak üzere iki bölüme ayrılmakta olup her iki şekli de Kur'an'da düzenlenmiştir.³⁷

3. Tazir: Had ve kısas cezası dışında kalan, yani naslarla belirlenmemiş olup takdir ve tayini kanun koyucuya bırakılmış cezalardır.³⁸

Hayvanın cinsel olarak istismar edilmesi hususunda Kur'an-ı Kerim'de doğrudan bir nas bulunmamaktadır. Ancak “Onlar ki iffetlerini korurlar; sadece eşleriyle veya ellerinin altında olanlarla (cariyelerle) yetinirler, bundan dolayı da kınanacak değillerdir. Ama her kim bunun ötesine geçmek isterse işte haddi aşanlar onlardır.”³⁹ âyetinden hareketle âlimler,

³³ Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (Kahire: Dâru'l-hadîs, ts.), 322.

³⁴ 'Abdülkâdir 'Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'iyü'l-İslâmî* (Beyrût: Dârü'l-kâtibi'l-Arabî, ts.), 2/612.

³⁵ Ali Bardakoğlu, “Had”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/547-551.

³⁶ 'Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'iyü'l-İslâmî*, 2/613.

³⁷ 'Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'iyü'l-İslâmî*, 2/613.

³⁸ 'Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'iyü'l-İslâmî*, 2/615. Tazir cezaları hakkında geniş bilgi için bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahat-ı Fikhiyye Kamusu* (b.y.: Bilmen Yayınevi, ts.), 3/305-331.

³⁹ el-Mü'minûn 40/5-7.

hayvanı cinsel olarak istismar etmenin haram olduğunu kabul etmişlerdir.⁴⁰ Bununla birlikte istismarda bulunacak kişiye verilecek cezanın çerçevesini ilgili rivayetler oluşturmaktadır.

2.1. İstismar Edeni ve İstismara Uğrayan Hayvanı Öldürmeyi Emreden Rivayetler

1. حدثني أبو سعيد حدثنا سليمان بن بلال عن عمرو بن أبي عمرو عن عكرمة عن ابن عباس: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: من وقع على بهيمة فاقتلوه واقتلوا البهيمة.

İbn ‘Abbâs, Hz. Peygamber’den şöyle rivayet etmiştir: “Hayvanı cinsel olarak istismar eden kimseyi ve hayvanı öldürün.” diye buyurmuştur.⁴¹

2. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ وَقَعَ عَلَى بَهِيمَةٍ فَاقْتُلُوهُ وَاقْتُلُوهَا مَعَهُ.

İkinci rivayeti Ebû Hüreyre Hz. Peygamber’den rivayet etmekte, bu rivayet birinci rivayetle aynı manada olmakla birlikte -ma’ahu- lafzı ziyade olarak yer almaktadır.⁴²

3. حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ أَبِي عَمْرٍو، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَتَى بَهِيمَةً فَاقْتُلُوهُ وَاقْتُلُوهَا مَعَهُ. قَالَ: قُلْتُ لَهُ: مَا شَأْنُ الْبَهِيمَةِ؟ قَالَ: مَا أَرَأَهُ قَالَ ذَلِكَ إِلَّا أَنَّهُ كَرِهَ أَنْ يُكَلَّ لَحْمُهَا، وَقَدْ عَمِلَ بِهَا ذَلِكَ الْعَمَلُ.

Konuya ilişkin üçüncü rivayeti İbn ‘Abbâs Hz. Peygamber’den rivayet etmekte, bu rivayet lafız farklılıklarıyla diğer iki rivayetten ayrılmaktadır. Ayrıca rivayette İbn ‘Abbâs’a neden hayvanın öldürülmesi gerektiği sorulduğunda bu konuda Hz. Peygamber’den bir şey işitmediğini ancak Hz. Peygamber’in bu tür hayvandan istifade etmeyi hoş karşılamadığını ifade etmektedir.⁴³

4. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو السَّوَّاقِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَمْرٍو بْنِ أَبِي عَمْرٍو، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ وَجَدْتُمُوهُ وَقَعَ عَلَى بَهِيمَةٍ فَاقْتُلُوهُ، وَاقْتُلُوا الْبَهِيمَةَ. فَقِيلَ

⁴⁰ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el-Mecmû’ şerhü’l-Mühezzeb* (b.y.: Dâru’l-fıkr, ts.), 3/120; Ebu Hafz Siracüddin Ömer b. Ali en-Numânî, *el-Lübâb fi ‘ulmî’l-kitab*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud vd. (Beyrut: Dâru’l-kutubî’l-ilmiyye, 1419/1988), 14/280.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/105 (No. 211); Şafii, bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Şayet hadis zayıf değilse onunla amel edeceğini bilirmiştir. Bk. Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavviz (Beyrût: Dâru’l-kutubî’l-ilmiyye, 1419/1999), 13/224.

⁴² Ebû Ya’lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, *Müsnedu Ebî Ya’lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimaşk: Dâru’l-Me’mûn li’t-türâs, 1404/1989), 10/389 (No. 5987).

⁴³ Ayrıca Ebû Dâvûd rivayetin sağlam olmadığını ifade etmiştir. Bk. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrût: el-Mektebetü’l-asriyye, ts.) “Hudûd”, 30 (No. 4464).

لَا بُنْ عَبَّاسٍ: مَا شَأْنُ الْبَهِيمَةِ؟ قَالَ: مَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ شَيْئًا، وَلَكِنْ أَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَرِهَ أَنْ يُؤْكَلَ مِنْ لَحْمِهَا، أَوْ يُنْتَفَعَ بِهَا، وَقَدْ عَمِلَ بِهَا ذَلِكَ الْعَمَلُ.

Dördüncü rivayeti, İbn ‘Abbâs Hz. Peygamber’den rivayet etmekte burada da aynı anlam farklı lafızlarla dile getirilmekte, bir önceki rivayette olduğu gibi İbn ‘Abbâs’a hayvanın öldürülmesinin gerekçesi sorulmakta, o da yukarıda ifade edilen gerekçeyi söylemektedir.⁴⁴

5. أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ الْحَارِثِ الْفَقِيه، أَنَا أَبُو مُحَمَّدَ بْنَ حَيَّانَ، ثنا ابْنُ مَيْعٍ، ثنا أَبُو الرَّبِيعِ، ثنا عَبْدُ الْحَمِيدِ يَغْنِي. ابْنُ سُلَيْمَانَ، ثنا عَمْرُو، بِإِسْنَادِهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَلْعُونٌ مَنْ وَقَعَ عَلَى بَهِيمَةٍ. وَقَالَ: اقْتُلُوهُ وَاقْتُلُوها. لَا يَقَالُ: هَذِهِ الَّتِي فَعَلَ بِهَا كَذَا وَكَذَا.

Beşinci rivayeti, ‘Amr b. Ebî ‘Amr, Hz. Peygamberden rivayet etmektedir. Bu rivayette diğerlerinden farklı olarak hayvana cinsel istismarda bulunan kimsenin lanetlendiği ifade edilmiştir. Ayrıca hayvanın, “kendisine şöyle şöyle yapılan hayvan budur” denilmesin diye öldürülme gerekçesi zikredilmektedir.⁴⁵

2.2. Had Cezasını Öngören Rivayetler

1. أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، أَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الْفَقِيه، ثنا الْحَسَنُ بْنُ سَفِيَّانَ، ثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثنا عَبْدُ الْأَعْلَى، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ بُدَيْلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: مَنْ أَتَى الْبَهِيمَةَ أَقِيمَ عَلَيْهِ الْحَدَّ.

Câbir b. Zeyd şöyle demiştir. “Hayvana cinsel istismarda bulunan kimseye had cezası uygulanır.”⁴⁶

2. أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ، أَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، ثنا الْحَسَنُ، ثنا أَبُو بَكْرِ، ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ حُسَيْنٍ، عَنْ أَبِي عَلِيٍّ الرَّحْبِيِّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، قَالَ: سُئِلَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ رَجُلٍ، أَتَى بَهِيمَةً قَالَ: إِنْ كَانَ مُحْضَنًا رُجِمَ. وَرَوَيْنَا عَنِ الْحَسَنِ الْبُضْرِيِّ أَنَّهُ قَالَ: هُوَ بِمَنْزِلَةِ الزَّانِي.

Hasan b. ‘Alî’ye, hayvanı cinsel olarak istismar eden kimseye hangi ceza verileceği soruldu. O da “kişi muhsan (evli) ise recm uygulanır.” demiştir.⁴⁷

2.3. Had Cezası Öngörmeyen Rivayetler

1. قَدْ رَوَى سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي زُرَّيْنٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ: مَنْ أَتَى بَهِيمَةً فَلَا حَدَّ عَلَيْهِ.

⁴⁴ Ebû ‘Îsâ Muhammed b. ‘Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, thk. Beşâr Avâd Marûf (Beyrût: Dârü’l-garbi’l-İslâmî, 1998), “Hudûd”, 23 (No. 1455); Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 8/406 (No.17035).

⁴⁵ Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 8/407 (No.17036).

⁴⁶ Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 8/408 (No. 17040).

⁴⁷ Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 8/408 (No. 17041).

İbn ‘Abbâs şöyle demiştir: “*Hayvana cinsel istismarda bulunan kimseye had cezası uygulanmaz.*”⁴⁸

2. قَدْ أَخْبَرَنَا أَبُو حَازِمٍ الْحَافِظُ، أَنَّ أَبَا الْفَضْلِ بْنِ خَمِيرٍ، أَنَّ أَبَا أَحْمَدَ بْنَ نَجْدَةَ، ثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، ثنا أَبُو عَوَانَةَ، وَأَبُو الْأَخْوَصِ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ بَهْدَلَةَ، عَنْ أَبِي رَزِينٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الذِّي يَأْتِي الْبَيْمَةَ، قَالَ: لَا حَدَّ عَلَيْهِ.

İbn ‘Abbâs’a hayvana cinsel istismarda bulunan kimseye hangi cezanın verileceği soruldu? İbn ‘Abbâs, “o kimseye had cezası uygulanmaz” dedi.⁴⁹

Yukarıda ifade edilen rivayetlere bakıldığında istismar edeni ve istismara uğrayan hayvanı öldürmeyi emreden rivayetlerin çoğunluğu İbn ‘Abbâs’tan, biri Ebû Hüreyre’den diğeri de ‘Amr’dan rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerde -lafız farklı olsa da- ortak nokta bu fiili işleyen kimse ile hayvanın öldürülmesi şeklindedir. Rivayetlerde kişinin neden öldürüleceğine dair iki gerekçe zikredilmiştir. Bunların birincisi İbn ‘Abbâs’a hayvanın neden öldürülmesi gerektiği hususunda soru sorulunca o, bu konuda Hz. Peygamber’den (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir şey duymadığını ancak istismara uğrayan hayvanın yenilmesinin Hz. Peygamber tarafından da hoş görülmeceğini ifade etmiştir. İkincisi, ‘Amr’dan rivayet edilmiş olup Hz. Peygamberin “kendisine şöyle şöyle yapılan hayvan budur” denmesin diye öldürülür, şeklindedir.

Had cezasını öngören rivayetlere gelince; onlardan biri Hz. ‘Alî’nin oğlu Hasan’dan rivayet edilmiştir. Ona cinsel istismarda bulunan kimseye ne ceza verileceği sorulmuş, o da “şayet evli ise recm cezası uygulanır” demiştir. Diğer rivayet ise tabiinden Câbir b. Zeyd’ten gelmiştir. Bu rivayette ise kendisine had cezası uygulanır, demiştir. İki rivayetin ortak noktası had cezasının gerektiği yönündedir. Hz. Hasan’ın rivayetinde “şayet muhsan/evli ise had gerekir” detayı da yer almaktadır. Dolayısıyla bu iki rivayet, bu tür bir olayın zina suçu kapsamında görüldüğüne işaret etmektedir.

Had cezası öngörmeyen rivayetler ise İbn ‘Abbâs’tan gelmiştir. Rivayetin birinde “bu fiili işleyen kimseye hangi ceza verilir?” sorusuna o, “had cezası verilmez” demiştir.

⁴⁸ Süfân es-Sevrî, bu rivayetin “had gerekir” diyen rivayetten daha çok sahih olduğunu belirtmiş, ilim ehlinin de bununla amel ettiğini, Ahmed b. Hanbel ile İshak b. Râhûye’nin de bu görüşte olduğunu söylemiştir. Bk. Tirmizî, “Hudûd”, 24 (No. 1456).

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، ثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ رَزِينٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: مَنْ أَتَى بَيْمَةَ فَلَيْسَ عَلَيْهِ حَدٌّ. Bk. Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü’rî, el-Müstedrek ‘ale’s-Şâhihîhayn, thk. Mustafa ‘Abdulkadir ‘Atâ (Beyrût: Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, 1411/1990), 4/396 (No. 8051).

⁴⁹ Beyhakî, es-Sünenü’l-kübrâ, 8/107 (No. 17038).

3. Hayvan İstismarına Yönelik Fıkḥî Yaklaşımlar

Hayvan istismarına yönelik verilecek ceza konusunun fıkḥ kaynaklarımızda istismarda bulunan kişiye verilecek ceza, istismara uğrayan hayvanın kesilmesi/öldürülmesi durumu ve kesilen hayvanın etinin yenip yenilmeyeceği konuları olmak üzere üç başlık altında değerlendirildiğini söyleyebiliriz. Biz de konuyu bu çerçevede ele alacağız.

3.1. İstismarda Bulunan Kişiye Verilecek Ceza Hakkında Mezheplerin Yaklaşımı

3.1.1. Hanefî Mezhebinin Yaklaşımı

Hanefî mezhebi, hayvanı istismar eden kimseye had cezası değil; tazir uygulanacağını ifade etmiştir.⁵⁰ Bunu da gerekçelendirirken hayvanın uzuvlarının hüküm açısından insanın uzuvlarıyla kıyaslanamayacağını dolayısıyla aynı hükmün verilemeyeceğini belirtmişlerdir. Ayrıca had cezalarında asıl gayenin kişiyi işlediği kötülükten alıkoymaktır. Tab-i selim sahibi kimsenin bu tür bir fiile meyledemeyeceğini söylemişlerdir. “*Hayvanla cinsel ilişkiye gireni öldürünüz*” rivayetinin de şaz⁵¹ olduğunu belirtmişlerdir. Yine onlar, öldürmeyi emreden rivayetin sahih kabul edilmesinin farz edilmesi halinde de bunun, haram fiili helal gören kimseye ilişkin olacağını belirtmişlerdir.⁵²

3.1.2. Mâlikî Mezhebinin Yaklaşımı

Mâlikî mezhebine göre bu tür kötü fiili işleyen kimseye had cezası uygulanmaz; kendisine devlet başkanının tazir kapsamında uygun göreceği bir ceza verilir. Onlar konuyla ilgili İmam Tirmizî’den rivayet edilen “*Hayvanı istismar edene had cezası yoktur*” hadisiyle ilim ehlinin amel ettiğini kabul etmişler; “*Hayvanı cinsel olarak istismar eden ve hayvanı öldürün*” hadisinin sabit olmadığını söylemişlerdir.⁵³

⁵⁰ ‘Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ’i’u’ş-şanâ’i’ fi tertîbi’ş-şerâ’i’* (b.y.: Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, 1406/1986), 7/34; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînü’l-ḥaḳâ’ik* (Bulâk: el-Matba’ü’l-kübrâ el-emiyye, 1313), 3/182; Ebu Yusuf, bunu zina olarak görmüş ve had cezası uygulanır demiştir. Bk. Şevkanî, *Neylül-evtâr*, 7/142.

⁵¹ Şaz rivayet, sika bir râvinin diğer sika râvilere veya kendisinden daha sika olan bir râviye aykırı olarak tek başına rivayet ettiği hadis çeşididir.

⁵² Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrût: Dâru’l-ma’rife, 1414/1993), 9/102.

⁵³ Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Ahmed el-Advî, *Hâşyetü’l-‘advî alâ şerhi Kifâyeti’l-Tâlib er-rabbânî*, thk. Yusuf şeyh Muhammed el-Bekâî (Beyrût: Dâru’l-fikr, 1414/1994), 2/331; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, 7/142; Salih b. ‘Abdusemî el-Âbî, *es-Semerü’l-dânî şerhu risâleti ibn Ebî Ziyâd el-Kayravânî* (Beyrût: el-Mektebeü’s-sakafiyye, ts.), 599; İbn Münzir, şayet hadis sabit ise kendisiyle amel etmek gerekir. Şayet değilse bu fiili işleyen kimse çokça tövbe etmelidir. Devlet başkanının tazir cezası vermesi güzel olur demiştir. Bk. Ebû ‘Abdillâh Muhammed

3.1.3. Şâfiî Mezhebinin Yaklaşımı

İmam Şâfiî'den bu konuda; kişinin öldürüleceği, zina cezası verileceği ve tazir uygulanacağı şeklinde üç farklı görüş nakledilmiştir.⁵⁴ Bu görüşlere istinaden mezhep âlimleri de konuyla ilgili üç farklı yaklaşım ortaya koymuşlardır. Birinci görüşe göre, “*kim hayvana cinsel istismarda bulunursa istismarda bulunanı ve onunla birlikte hayvanı da öldürün*” rivayetinden hareketle kişiye had cezası uygulanır. İkinci görüşe göre, bu davranış zina gibi değerlendirilir. Şayet istismarda bulunan kişi bekârsa kendisine celde ve sürgün cezası, evli ise recm cezası uygulanır. Üçüncü görüşe göre ise, tazir cezası verilir. Çünkü had cezaları şehveti celbeden ve kişiyi işlediği fiilden sakındırmayı esas alan fiillerde uygulanır. Hayvanın cinsel olarak istismarında bu tür bir durum yaşanmadığından kendisine tazir cezası verilir. Mezhep ulemasının çoğuna göre, en sahih görüş (esahh) budur.⁵⁵

3.1.4. Hanbeli Mezhebinin Yaklaşımı

Konuyla ilgili Ahmed b. Hanbel'den farklı görüşler nakledilmiştir. Görüşlerin birisi, kendisine had değil; tazir cezasının verileceği yönündedir. Nitekim İbn 'Abbâs, 'Atâ, Şa'bi, Nehaî, Hakem, Mâlik, Sevrî, İshâk ve Şâfiî'nin bir görüşü de bu yöndedir. Hasan-ı Basri, bu fiili işleyene zina suçu işleyen kimsenin cezası verilir şeklinde görüş belirtmiştir. Ebû Seleme b. 'Abdurrahmân, bu fiili işleyen kimse ile hayvan öldürülür yaklaşımını benimsemiştir.

İbn Kudâme'nin bu konudaki değerlendirmesi ise özetle şöyledir: Konu hakkında sahih bir nas yoktur. Bu fiil insanla cinsel ilişkiye girme gibi değerlendirilmez. Çünkü hayvan için haram fiil söz konusu olmadığı gibi had cezasını gerektirecek bir sakınma da yoktur. İnsan tabiatı gereği bu tür fiili işlemekten nefret etmektedir. 'Amr b. Ebî 'Amr'dan “*istismarda bulunan insanı ve hayvanı öldürün*” şeklindeki rivayetin Ahmed b. Hanbel tarafından sabit bulunmadığını, Tahâvî ise bu hadisin zayıf olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca İbn 'Abbâs had cezasını gerekli görmediğini söylemiştir. Sonuç olarak hadlerin şüpheyle düşürüleceğini; zayıf ve şüpheli bir rivayete dayanarak kişiye had cezası uygulanmayacağını İbn Kudâme ifade etmiştir.⁵⁶

b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el- Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Berdûnî vd. (Kâhire: Dâru'l-kubi'l-Mısriyye, (1384/1964) 7/45.

⁵⁴ Şevkânî, *Neylül-evtâr*, 7/142; Ebû 'Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* (Beyrût: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, 1420), 23/305.

⁵⁵ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *et-Tehzib fî fikhi'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. 'Adil Ahmed 'Abdülmevcud vd. (b.y.: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1418/1997), 7/325.

⁵⁶ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn 'Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Muğnî* (b.y.: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968), 9/64; İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye, âlimlerin konuyla ilgili üç yaklaşımın

3.2. İstismara Uğrayan Hayvanın Durumu Hakkında Fıkıhî Yaklaşımlar

3.2.1. Hayvan Kesilir/Öldürülür Yaklaşımı

Hanefî mezhebine göre istismara uğrayan hayvan, eti yenmeyen hayvanlardan ise öldürülür, eti de yakılır. Şayet eti yenen hayvanlardan ise kesilir. Ebû Hanîfe'ye göre eti yenir, İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf'a göre ise eti yenmez.⁵⁷ Etin yakılmasının vacip ve caizliği konusu da mezhepte ihtilaflıdır. Serahsî, bunun vacip değil, caiz olduğunu söylemiştir.⁵⁸ Nitekim Hz. 'Alî'ye hayvanı istismar eden birinin getirildiği, Hz. 'Alî'nin o kimseye had cezası uygulamadığı ve hayvanın öldürülmesini emrettiği rivayet edilmiştir.⁵⁹

Ebû Seleme ile İmam Şâfiî'den nakledilen bir görüşe göre ise cinsel istismara uğrayan hayvan, ister eti yenen isterse eti yenmeyen hayvanlardan biri olsun ya da kişinin kendisinin veya bir başkasının mülkiyetinde bulunsun; kesilir veya öldürülür.⁶⁰ Şâfiî mezhebine mensup diğer bazı âlimler ise İbn 'Abbâs ve Ebû Hüreyre'nin rivayetlerinden hareketle hayvanın öldürülmesinin vacip olduğunu söylemişlerdir. Şayet hayvan öldürülmez ise kişi bundan dolayı ayıplanacağını hatta istismar edilen hayvanın farklı bir yaratık da dünya getirebileceğini ifade etmişlerdir.⁶¹ Öte yandan öldürülecek hayvan, bir başkasının mülkiyetinde ise istismarda bulunan kimsenin hayvanın ücretini de ödemesi gerektiğini söylemişlerdir.⁶²

Hanbelîler, ister eti yenen ister yenmeyen bir hayvan olsun ya da kişinin kendi mülkiyetinde bulunsun veya bulunmasın hayvan kesilir veya öldürülür görüşündedirler. Ancak Hanbelîlerin bu fiili işleyen kimsenin öldürülmesini uygun görmeyip de

bulunduğunu söylemiştir. Birinci yaklaşım ki İmam Mâlik, Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî'nin bir görüşü bu yöndedir kişi tedip edilir. İkinci görüş Hasan-ı Basri'nin görüşüdür. Ona göre bu fiil zina gibi değerlendirilir. Şayet kişi muhsan ise recm edilir; değilse celde cezası verilir. Üçüncü görüş, kişi öldürülür. Öldürülmesi gerektiğini söyleyenlerin İbn 'Abbâs'ın Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadise dayanmışlardır. Had gerektirmediğini söyleyenler bu konuda hadisin sabit olmadığını belirtmişlerdir. Bk. Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî, *el-Cevâbü'l-kâfi limen seele 'ani'l-devâi's-şâfi* (Magrib: Dâru'l-marife, 1418/1997), 176; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an (metn)i'l-İknâ'* (b.y.: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, ts.), 6/95.

⁵⁷ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 3/182.

⁵⁸ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-'Aynî, *el-Binâye şerhü'l-Hidâye* (Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1420/200), 6/313; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/120.

⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/102; Kemâlüddîn Muhammed b. 'Abdilvâhid b. 'Abdillhamîd es-Sivâsî, *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr* (b.y.: Dâru'l-fikir, ts), 5/265.

⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/64.

⁶¹ Farklı bir yaratığın dünya geleceği konusu, farazi bir ifade olup çok da mantıklı değildir. Bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/120.

⁶² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/265; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/120.

hayvanın öldürülmesini gerekli görmelerine itiraz edilmiştir. Bu itiraza, hadlerin şüpheyle düşürüldüğü, kişinin öldürülmesinin gerekli olduğu yönündeki rivayetlerde şüphe bulunduğu şeklinde cevap vermişlerdir. Ayrıca insanın öldürülmesinin daha güçlü bir delile dayandırılması gerektiğini de ifade etmişlerdir. Bu yaklaşımdan hareketle insanın öldürülmesiyle hayvanın öldürülmesinin bir tutulmayacağını kabul etmişlerdir.⁶³

3.2.2. İstismara Uğrayan Hayvan Kesilmez/Öldürülmez Yaklaşımı

Şâfiî âlimlerden bazıları, “*hayvan ancak eti için kesilir*”⁶⁴ hadisinden hareketle hayvanın kesilmeyeceği/öldürülmeyeceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca öldürmeyi gerektiren hadislerin de zayıf olduğunu söylemişlerdir.⁶⁵ Bazı Hanbelî âlimleri de bu görüştedir.⁶⁶

3.2.3. Eti Yeniyorsa Kesilir Eti Yenmiyorsa Kesilmez Yaklaşımı

Tahâvî ve İmam Şâfiî’nin diğer bir görüşüne göre ise istismara uğrayan hayvan, eğer eti yenen hayvanlardan ise hayvan kesilir; eti yenen hayvanlardan değilse kesilmez/öldürülmez şeklindedir.⁶⁷

3.3. İstismara Uğrayan Hayvanın Etinin Yenmesi Durumu

3.3.1. İstismara Uğrayan Hayvanın Etinin Yenmeyeceği Yaklaşımı

İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf başta olmak üzere bazı âlimler, hayvanın öldürülmesini emreden rivayetlerden hareketle, istismara uğrayan hayvan şayet eti yenen hayvanlardan ise kesilir ancak eti yenmez demişlerdir.⁶⁸

3.3.2. İstismara Uğrayan Hayvanın Etinin Yenilebileceği Yaklaşımı

Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî’den gelen bir görüşe göre istismara uğrayan hayvan, eti yenen hayvanlardan ise kesilir; eti de yenir. Ancak ortada bir haram şüphesi bulunduğundan etinin yenmesi mekruhtur.⁶⁹

⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/64.

⁶⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 9/147 (No. 18131).

⁶⁵ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. ‘Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fîkhi'l-İmâm eş-Şâfiî* (b.y.: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, ts.), 3/341.

⁶⁶ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Musâ el-Hâşimî, *Kitâbü'l-irşâd ilâ sebili'reşâd*, thk. ‘Abdullah b. ‘Abdullah el-Muhsin et-Türkî (b.y.: Müessesetü'r-risale, 1419/1988), 477.

⁶⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/341; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/64.

⁶⁸ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 3/182; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/120; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/64.

⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/64; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, 7/142; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/34.

Sonuç ve Değerlendirme

İslâm, fıtratı dini olup bu nedenle de fıtrata ters hiçbir davranışı tasvip etmemiştir. Nitekim hayvana cinsel istismarda bulunmak, akliselim bir kişinin yapacağı bir davranış değildir. Bununla birlikte insanoğlu kimi zaman yaratılışına aykırı davranışlar da sergileyebilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de fıtrattan sapmanın örneklerinden biri Lût (a.s.) kavminin yaşadığı cinsel sapkınlık olarak sunulmuştur.

İnsanoğlunun sapkınlık yaşadığı durumlardan biri de hayvanata karşı cinsel istismarda bulunmasıdır. Hayvanata karşı işlenen bu fiil hukuk sistemleri tarafından tasvip edilmediği gibi cezasız da bırakılmamıştır. Nitekim "Hayvanları Koruma Kanunu"nun "Yasaklar" bölümünde şu ifadeler yer almaktadır: "*Hayvanlara cinsel saldırıda bulunmak veya tecavüz etmek*"⁷⁰ yasaklanmıştır. Ayrıca "*Hayvanlara cinsel saldırıda bulunan veya tecavüz eden kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis ve yüz günden az olmamak üzere adli para cezası ile cezalandırılır.*"⁷¹

İslâm hukuku da hayvanın cinsel olarak istismar edilmesini suç kabul etmiştir. Ancak suçun cezası konusunda âlimler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu farklı yaklaşımların temelinde konuyla ilgili farklı rivayetlerin bulunması etkili olmuştur. Nitekim istismar edeni ve istismara uğrayan hayvanı öldürmeyi emreden rivayetlerin çoğunluğu İbn 'Abbâs'tan, biri Ebû Hüreyre'den diğeri de 'Amr'dan rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerde yer alan "öldürme" cezası, İslâm hukukunun öldürmeyi öngören genel hükümleri arasında yer almadığını söyleyebiliriz. Şöyle ki; İslâm hukukunda hangi durumlarda ölüm cezasının verileceği belirtilmiştir ki bu cezalar -siyaseten katl durumu hariç- had ve kısas cezaları olarak bilinmektedir. Had cezaları arasında "*hayvanın istismar edilmesi durumunda ölüm cezası verilir*" şeklinde bir hüküm yer almamaktadır. Öte yandan istismara uğrayan hayvanın öldürülmesini öngören rivayetler, hayvana karşı merhameti öngören rivayetlerle birlikte değerlendirildiğinde Hz. Peygamber'in özellikle "*hayvan ancak eti için kesilir*" yaklaşımının ön planda tutulmasının isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Konunun had cezaları kapsamında değerlendirilip fiili işleyen kimsenin evli olması durumunda recm; bekâr ise celde cezası verilir şeklindeki yaklaşıma bakıldığında ise bu durum gerçekten zina olarak görülebilir mi? Kur'an-ı Kerim'de zina eden erkek ve kadına verilecek ceza sarahaten ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu fiili zina kapsamında değerlendirmek recm veya celde cezası öngörmek de isabetli olmayacaktır.

⁷⁰ Hayvanları Koruma Kanunu (HYK), *Resmî Gazete* 25509 (24 Haziran 2004), Kanun No. 5199, md. 14/j.

⁷¹ HYK, md. 28/A.

Rivayetlerin farklı hatta çelişkili olması âlimleri konuyu fikhî olarak farklı değerlendirmeye sevk etmiştir. Nitekim bunun en bariz örneğini İmam Şâfiî'de görmekteyiz ki ondan, cinsel istismarda bulunan kimseye verilecek ceza hususunda ölüm, had ve tazir şeklinde üç farklı görüş rivayet edilmiştir. Ancak mezhep fakihlerinin çoğunluğunun bu konuda had cezasının gerekmediği, bu fiili işleyen kimseye verilecek cezanın tazir olması gerektiği yönünde görüş serdettiklerini söyleyebiliriz.

Had cezalarının sınırlı ve bu konudaki nasların tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde açık olması had cezalarının karakteristik özelliğidir. Ancak hayvana cinsel istismar konusundaki rivayetlerin hem sübutu hem de delaleti bakımından bu açıklıkta olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu rivayetlerden hareketle kişiye had cezası değil de tazir cezasını öngören yaklaşımın daha isabetli olduğu söylenebilir. Nitekim mer'î hukukta istismardan ötürü verilen hapis ve para cezalarının İslâm hukukundaki tazir kapsamında değerlendirilebileceği pekâlâ mümkündür.

İstismara uğrayan hayvanın kesilmesi ve etinin yenmesi konusunda da rivayetlerden kaynaklı farklı görüşler ortaya konmuştur. Nitekim istismara uğrayan hayvanın kesilmesi/öldürülmesi gerekir, kesilmesi/öldürülmesi gerekmez, eti yeniyorsa kesilmesi gerekir; aksi halde gerekmez şeklinde üç yaklaşım ortaya konmuştur. Hayvanın öldürmesinin illeti konusunda, başta ayıplama olmak üzere, kendisinden faydalanmanın hoş olmayacağı hatta farklı bir yaratık dünyaya getirebileceği şeklinde gerekçeler ileri sürülmüştür. Hayvanın kesilmesi konusunda bu üç görüşten “*hayvanın öldürülmesi gerekmediği*” yaklaşımının nasların ruhuna daha uygun olduğu kanaatindeyiz. İlkel olarak “hayvanın verdiği zarar heder” olarak kabul edilmişken hayvanın dahlinin bulunmadığı bir konuda suçlu kabul edilmesi ve cezalandırılması doğru olmayabilir. Buna rağmen istismara uğrayan hayvanın, eti yenen hayvanlardan ise etinin yenmeyeceğini söylemek de nasların ruhuna uygunluk açısından oldukça zorlama olacaktır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Âbî, Salih b. ‘Abdusemî el-Âbî. *es-Semerü’l-dânî şerhu risâleti ibn Ebî Ziyâd el-Kayravânî*. Beyrût: el-Mektebeü’s-sakafiyye, ts.
- Advî, Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Ahmed el-Advî. *Hâşyetü’l-‘advî’ alâ şerhi Kifâtetü’t-Tâlib er-rabbânî*. thk. Yusuf Şeyh Muhammed el-Bekâî’. 2 Cilt. Beyrût: Dâru’l-fikr, 1414/1994.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû ‘Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned*. thk. Şuayb Arnaut vd. 45 Cilt. b.y.: Müessesetü risâle, 1421/200.
- ‘Alî el-Kârî, Ebû’l-Hasen Nûrüddîn ‘Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Mirkâtü’l-mefâtîh şerhu Mişkâtü’l- mesâbih*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru’l-fikr, 1422/2002.
- ‘Âmilî, Eymen el-Müsevî. *Hukûku’l-hayvân fi’l-İslâm*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru’l-hâdî, 2004.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye şerhü’l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrût: Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye, 1420/2000.
- Bardakoğlu, Ali. “Had”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/547-551. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’. *et-Tehzîb fi fikhî’l-İmâmî’ş-Şâfiî*. thk. ‘Adil Ahmed ‘Abdülmevcud vd. 8 Cilt. b.y.: Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye, 1. Basım. 1418/1997.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Sünenü’l-kübrâ*. nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ. 10 Cilt. Beyrût: Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye, 1424/2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. b.y.: Bilmen Yayınevi, ts.
- Bor, Adil. *İslâm’da Hayvan Hakları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Buhârî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İsmâ’îl. *el-Câmi’u’ş-şâhih*. nşr. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1. Basım, 1422/2001.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî. *Keşşâfü’l-kınâ’ ‘an (metn)i’l-İknâ’*. b.y.: Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin ‘Abdulhamid. 4 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü’l-asriyye, ts.
- Ebû Ya’lâ, Ahmed b. ‘Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî. *Müsnedu Ebî Ya’lâ*. thk. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Dımaşk: Dâru’l-Me’mûn li’t-türâs, 1. Basım, 1404/1989.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2. Basım, 2005.
- Erturhan, Sabri. “Hayvan Öldürme İle İlgili Fikhî Hükümler”. *Bilimname* 17/2 (2009), 97-121.
- Görgülü, Ülfet. “İslâm Hukukunda Hayvan Hakları ve Hayvana Karşı Sorumluluklarımız”. *Hayvan Etiği*. ed. M. İhsan Karaman vd. 67-82. İstanbul: İsar Yayınları, 2019.

- Hâkim, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî. *el-Müstedrek ‘ale’s-Şaḥîḥayn*. thk. Mustafa ‘Abdulkadir ‘Atâ. 4 Cilt. Beyrût: Dâru’l-kutubî’l-ilmiyye, 1. Basım, 1411/1990.
- Hâşimî, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Musâ. *Kitâbü’l-irşâd ilâ sebîli’reşâd*. thk. ‘Abdullah b. ‘Abdullah el-Muhsin et-Türkî. b.y.: Müessesetü’r-risale, 1419/1988.
- HYK, Hayvanları Koruma Kanunu (Kanun No. 5199). *Resmî Gazete* 25509 (24 Haziran 2004). Erişim 2 Eylül 2024. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5199&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî. *el-Cevâbü’l-kâfi limen seele ‘ani’l-devâi’s-şâfi*. Magrib: Dâru’l-marife, 1418/1997.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn ‘Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme. *el-Muḡnî*. 10 Cilt. b.y.: Mektebetü’l-Kâhire, 1388/1968.
- İbnü’l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. ‘Abdilvâhid b. ‘Abdilhamîd es-Sivâsî. *Fetḥu’l-ḡadîr li’l-‘âcizi’l-fakîr*. 10 Cilt. b.y.: Dâru’l-fikir, ts.
- İbn Reslân, Şihâbüddîn Ebü’l-‘Abbâs Ahmed b. Hüseyen b. ‘Alî b. Reslân. *Şerhu süneni Ebî Dâvud*. thk. Halid b. Ribât vd. 20 Cilt. Mısır: Dâru’l-felâh, 1437/2016.
- Kâsânî, ‘Alâüddîn Ebü Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed. *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’ fi tertîbi’s-şerâ’i’*. 7. Cilt. b.y.: Dâru’l-kutubî’l-ilmiyye, 1406/1986.
- Koşum, Adnan. *İslâm Hukukunda Hayvan Hakları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Kubeysi, Ahmed Ubeyd. *Hukûku’l-hayvân ve’r-rıfku bih fi’s-şeria’ti’l-İslâmiyye*. b.y.: el-Câmia’tü’l-İslâmiyye bi’l-Medîneti’l-Münevvere, 1396/1976.
- Kurtubî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*. thk. Ahmed vd. 10 Cilt. Kâhire: Dâru’l-kubî’l-Mısriyye, 1384/1964.
- Mâverdî, Ebü’l-Hasen ‘Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Ahkâmü’s-sultaniyye*. Kâhire: Dâru’l-hadîs, ts.
- Mâverdî, Ebü’l-Hasen ‘Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi’l-kebîr*. thk. ‘Adil Ahmed ‘Abdülmevcud vd. 19 Cilt. Beyrût: Dâru’l-kutubî’l-ilmiyye, 1419/1999.
- Menâ’, Ammar Kemâl Muhammed. *Ahkâmü’l-hayvân fi’l-fikhi’l-İslâmî*. Filistin: Câmia’tü’l-necât el-vataniyye, 1420/2000.
- Mübârekpûrî, Ebü’l-‘Ulâ Muhammed ‘Abdurrahmân b. ‘Abdirrahîm. *Tuhfetü’l-ahvezî*. 10 Cilt. Beyrût: Dâru’l-kutubî’l-ilmiyye, ts.
- Müslim, Ebü’l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi’u’s-saḥîḥ*. thk. Muhammed Fuad ‘Abdülbaki. 5 Cilt. Beyrût: Dâru’l-ihyâi’t-turâsî’l-Arabî, ts.

- Nesâî, Ebû ‘Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. ‘Alî. *es-Sünen*. nşr. ‘Abdülfeţâh Ebu Gudde. 9 Cilt. Haleb: Mektebü’l-matbüâtî’l-İslâmiyye, 2. Basım. 1406/1986.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc şerhu Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 18 Cilt. Beyrût: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-Arabî, 1392/1972.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû’ şerhü’l-Mühezzebe*. b.y.: Dâru’l-fikr, ts.
- Numani, Ebû Hafz Siracüddin Ömer b. ‘Alî. *el-Lübâb fi ‘ulmî’l-kitab*. thk. ‘Adil Ahmed ‘Abdülmecud vd. 20 Cilt. Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye, 1419/1988.
- Râzî, Ebû ‘Abdillâh (Ebü’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu’l-ğayb*. Beyrût: Dâru ihyâi’t-turâsi’l-Arabî, 1420.
- Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn. *Müsned*. thk. Eymen ‘Alî Ebû Yemanî. 2 Cilt. Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1416/1996.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrût: Dâru’l-ma’rife, 1414/1993.
- Solmaz, Yahya. *İslâm’da Yönetim Hukuku el-Ahkâmü’s-sultâniyye Yürütme ve Yargı Kurumları*. Ankara: Kitabe Yayınları, 2023.
- Solmaz, Yahya. *Güncel Meseleler Işığında Kurban*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Şevkânî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Alî b. Muhammed. *Neylû’l-evtâr*. thk. İsamuddin es-Sebâbetî. 8 Cilt. Mısır: Dâru’l-hadîs, 1413/1993.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. ‘Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî. *el-Mühezzebe fi fıkhi’l-İmâm eş-Şâfi’î*. 3 Cilt. b.y.: Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye, ts.
- Taberânî, Ebü’l-Kâsım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu‘cemü’l-kebîr*. thk. Hamdî b. Mecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994.
- Taberânî, Ebü’l-Kâsım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu‘cemü’l-evsat*. nşr. Târık b. Avzillâh. 10 Cilt. Kâhire: Dâru’l-haremeyn, ts.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünenü’t-Tirmizî*. thk. Beşâr Avâd Marûf. 6 Cilt. Beyrût: Dâru’l-garbi’l-İslâmî, 1998.
- Üdeh, ‘Abdülkadir. *et-Teşrî‘u’l-cinâ’iyyü’l-İslâmî*. Beyrût: Dâru’l-kâtibi’l-Arabî, ts.
- Zeylâî, Osman b. ‘Alî. *Tebyînü’l-hakâ’ik*. Bulâk: el-Matba’tü’l-kübrâ el-emiriyye, 1313.